

LIKA U DJELU ANTE STARČEVIĆA

Pavo BARIŠIĆ

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija
pbarisic@fhs.unizg.hr
UDK: 908(497.562) Starčević, A.

Sažetak

Nazori Ante Starčevića (1823.-1896.) o zavičaju i domovini uzdižu jednostavnost narodnoga života i veličaju slavnu povijesnu baštinu. Politički su oblikovani pod republikanskim utjecajem i prožeti idejnim naslijeđem Francuske revolucije. Izvedeni su iz stožerne ideje o zajednici slobodnih građana povezanih zajedničkim idealima. U nastojanju za državnom samostalnošću težio je ostvariti slobodu naroda i pravnu jednakost. Ovaj članak ocrtava Starčevićovo poimanje domovine i zavičaja prikazom stajališta o Lici u pojedinim djelima. Rasvjetljuje uzroke odanosti znamenitoga sabornika svomemu zavičaju i njegovu duboku vezanost uz korijene. Liku je promatrao kao povezujuću sponu između sjeverne i južne Hrvatske. U Lici je domovina Hrvatska stoljećima bila 'najtanja'. Preko nje granica Bosne i Hercegovine najbliža je Sloveniji. No, pokazalo se i u obrani nezavisnosti – najčvršća. Stoga, zacijelo je iz rodnoga kraja baštinio osebujnu misiju povezivanja cijele domovine. Prikaz započinje slikom Like u prvim pjesničkim pokušajima. Slijede prozni članci i putopisi. Od prvih spisa o svadbenim običajima u Lici do konca života zavičaj je prisutan u temama koje obrađuje. Lici posvećuje pjesme, putopise, govore rasprave pa i glasovite igrokaze iz pučkoga života. Iz niza iskaza i razmatranja u djelima u članku je izložen Starčevićev mozaik o ličkom zavičaju i hrvatskoj domovini. Svojim je djelom potvrdio kako se treba zauzimati za vlastiti zavičaj. Svjedočio je koliko je bitno ono što je Nietzsche poručivao na kraju prve kitice svoje najglasovitije pjesme Usamljen: „Blago onomu koji još – ima zavičaj!“ Zato su ga s dobrim razlozima brojni naraštaji, već od njegovih suvremenika, prepoznali i uzveličali, s jedne strane, kao zaštitnika i odvjetnika rodne Like, a s druge strane, kao „Oca Domovine“.

KLJUČNE RIJEČI: Ante Starčević, domovina, Lika, zavičaj

Uvod

Nazori Ante Starčevića o zavičaju i domovini obilježeni su romantičnim predodžbama. Idealiziraju jednostavnost narodnoga života i veličaju slavnu povijesnu baštinu. Politički su oblikovani pod republikanskim utjecajem i prožeti idejnim naslijeđem francuske revolucije. Izvedeni su iz stožerne ideje o zajednici slobodnih građana povezanih zajedničkim idealima. U nastojanju za državnom samostalnošću težio je ostvariti slobodu naroda i pravnu jednakost. Uz političku konstituciju povijesna i pravna zamisao domovine u njegovu djelu sadrži isto tako kulturne i etničke sastavnice kakve su izražene u području Mediterana i Srednje Europe.

Iznikao iz ličkoga kraja, Starčević u svom djelovanju nije skrivao nego je naprotiv naglašavao određena zavičajna obilježja. Često su ih isticali njegovi životopisci i tumači – od Kerubina Šegvića (1911) i Josipa Horvata (1990) do Blaža Jurišića (1943) i Mirjane Gross (2000). Za ljude iz svojega kraja kao i za prava i slobodu hrvatske domovine zauzimao se cijeli život. Njegova djela svjedoče o ljubavi prema rodnoj Lici čijoj se povijesti i tradiciji na osobit način divio. U političkom smislu Liku je promatrao kao povezujuću kopču između sjeverne i južne Hrvatske. Zacijelo to potječe iz činjenice što je Hrvatska upravo u Lici stoljećima bila 'najtanja'. Preko njezina struka granica Bosne i Hercegovine najbliža je Sloveniji.

Pri tom je u nizu svojih djela nastojao obrazložiti kako je kopča ostala čvrsta poveznica hrvatskih zemalja. Velebit je kraljeznica koja povezuje hrvatske zemlje, hrvatski jug i sjever. Stoljećima je Lika bila simbol obrane hrvatske nezavisnosti. Josip Horvat u svojoj monografiji o Starčeviću uzvisuje kao povijesnu misiju Like spašavanje teritorijalna jedinstva u razdoblju kada je hrvatska zemlja bila europsko bojište i bedem obrane od osmanlijske sile s istoka:

„Kobno hrvanje traje gotovo tri stoljeća: od krbavske katastrofe pa do svištovskoga mira 1792. kad hrvatska zemlja dobiva svoje trajnije političke granice u kojima će dočekati svoj novi vijek. Naraštaji izgibaju, mijenja se sudbina njihovih društvenih slojeva, obranbenu zadaću preuzimlju od feudalnih mogućnika osirotnjeli, poseljačeni odvjerci starih plemena, ali zadatak ipak je izvršen: Lika spašava uvjete za daljnji život narodne ideje Hrvata, održaje njezin teritorijalni, politički i kulturni kontinuitet, predaje ideju življu sjeverne Hrvatske, koji zaodjevši je u oklope sredovječne latinštine i pravica stališa i redova, spasava joj srce, njezin životni elan.“ (Horvat 1990: 8-9)

Osebujnu vlastitu misiju političkoga očuvanja i teritorijalnoga povezivanja Hrvatske Starčević je zacijelo baštinio iz ličkoga kraja. Te motive iznosi u nizu svojih pjesama, putopisa i oglada. Jer on je upravo sljednik i nastavljatelj one trostoljetne borbe za opstojnost hrvatske državnosti koja se najžešće odvijala upravo u ličkim krajevima. Kao *homo novus* u politici svjedoči o tome kako obrambenu moć preuzimaju „poseljačeni odvjetci starih plemena“ od feudalnih velikaša. Često se taj motiv pojavljuje upravo u Starčevićevu opusu, Lika je spasiteljica povijesne svijesti o hrvatskoj državnosti.

Ovaj članak ocrtava Starčevićovo poimanje domovine i zavičaja prikazom stajališta o Lici u pojedinim djelima. Rasvjetljuje uzroke odanosti znamenitoga sabornika svojemu zavičaju i njegovu duboku vezanost uz korijene. Prikaz započinje slikom Like u prvim pjesničkim pokušajima. Slijede prozni članci i putopisi. Od prvih spisa o svadbenim običajima u Lici do konca života zavičaj je prisutan u temama koje obrađuje. Lici posvećuje pjesme, putopise, govore rasprave pa i glasovite igrokaze iz pučkoga života. Iz niza iskaza i razmatranja u djelima u članku je izložen Starčevićev mozaik o ličkom zavičaju i domovini.

1. Pjesnik iz Žitnika

Spisateljski opus Ante Starčevića započinje pjesništvom. Objavljuje pjesme ponajprije u časopisu *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* koji uređuje Ljudevit Gaj. Piše u duhu narodne poezije i dubrovačkih pjesnika. Uključio se u živu struju preporodnoga zanosa. Nastaju plodovi romantične orijentacije i bavljenja poviješću i kulturnom baštinom vlastitoga naroda. Pjesme izlaze u tisku dok je pohađao posljednji, šesti razred latinske gimnazije u Zagrebu. Prva je tiskana 12. travnja 1845. pod naslovom „San i istina“. Sljedeća je ugledala svjetlo dana tjedan dana nakon toga, 19. travnja 1845. Bila je otisnuta na naslovnoj stranici *Danice* pod nazivom „Věrni podložnici premilostivomu svomu kralju Ferdinandu V.“ Za razliku od kasnijih oštrih kritika habsburških vladara, u njoj je kralju pjevao kako ga „rod hãrvatski otcem milim“ (Starčević 1995: 50) naziva s dobrim razlozima. Od „otca“ se očekuje obrana hrvatskoga puka koji zauzvrat očituje svoju vjernost. Ali tu već pjesnik ističe kako je Ferdinand bio do tada samo kralj, a zahtijeva da nadalje bude i „otac“ i „kralj“. Odatle potječu njegova kasnija uporna prozivanja habsburških vladara zbog iznevjerenih ne samo „očinskih“ nego prije svega „kraljevskih“ obveza koje su

zapisane u ugovorima između predstavnika hrvatskoga naroda i Ferdinanda I. Habsburškoga i njegovih nasljednika.

Objavio je nekoliko ljubavnih i povijesno-domoljubnih pjesama. Prvi pjesnički ostvaraji svjedoče o nadarenosti mladoga romantičnoga pisca kao i o uredničkoj visoko prosudbi njegovih književnih ostvarenja. Od prvih objava prevladavaju teme iz narodnoga života i politike. Što se više udaljavao od zavičaja, to su naglašenije bile poruke posvećene rodnom kraju. Lika postaje kraj s kojim se poistovjećuje i sve više tematizira u svojim pjesničkim ostvarenjima kada odlazi na studij filozofije i teologije u Peštu.

1.1. Ličanin Zori Dalmatinskoj

Iz stranoga svijeta na studiju u mađarskoj prijestolnici, gdje se osjeća duh buđenja i nadolaska europskoga proljeća naroda, bistri se vidik na teške društvene prilike u ličkom zavičaju. Pjesnik osjeća potrebu izraziti pripadnost potlačenom kraju iz kojega potječe. U 1. broju trećega godišta časopisa *Zora Dalmatinska* objavljuje 5. siječnja 1846. pjesmu pod naslovom „Ličanin Zori Dalmatinskoj“. Poruka je vidljiva u imenu s kojim se predstavlja. Ponosan je Ličanin. Čezne za preporodom i dolaskom svjetla u rodnom kraju koji se još nalazi pod oblacima i u stanju političke neshvatljivosti. Što je učinila *Danica* u sjevernoj Hrvatskoj želi da na sličan način postigne i *Zora Dalmatinska* na jugu. Velika su njegova očekivanja od prvoga preporodnoga lista koji je od 1844. tiskan na hrvatskom u Dalmaciji pod uredničkim vodstvom Ante Kuzmanića. Zato, obraća mu se kao prekovalebitski susjed iz Like. Stalni je suradnik u tom listu njegov uzor iz rodnoga Žitnika, stric Šime Starčević. On ga je vjerojatno i poticao na suradnju u *Zori Dalmatinskoj*.

Pjesma je prožeta preporodnim duhom i slavenskim idejama. Iz predrevolucionarnih rasprava na Kraljevskom sveučilištu u Pešti otvaraju se mladom studentu filozofije i teologije jasniji pogledi na cjelinu domovine koja se budi iz političke zaspalosti. Pod programskim geslom Petra Preradovića „Zora puca, bit će dana“, otisnutim u prvom broju preporodnoga glasila iz Zadra, pjesnik oslikava kako se Dalmacija trgnula iz tmine. Dio je to općega preporoda koji se očituje na svim stranama „velike Slavije“. Tako je i Dalmatinac progledao jer mu je *Zora Dalmatinska* stala otvarati oči. Dalmacija je počela usisavati „ilirsko mlijeko“, prionuvši uz veliku majku „Slaviju“. Pjesma obiluje izrazima tuge nad žalosnim stanjem vlastitoga ličkoga zavičaja koji jedini zaostaje za preporodnim nastojanjima u svojevrsnoj noćnoj mori. Pjesnik se žalosti nad

spoznajom što samo Velebit kao simbol njegova kraja nije ugledao „žarkog sunca“ i jedino njega još „mrak veže“.

„Noć još tamna svigdie vlada, i tmina,
Nije glasa jošte danu bielom,
S ovaj i s taj kraj tvojih planina,
Sve još stenje pod planinom debelom.“ (Starčević 1995: 55)

Utoliko se više raduje „Zori“ koja dolazi s druge strane Velebita, iz Dalmacije. Od nje se očekuje spasonosno rasvjetljenje. Njezino bi lice trebalo donijeti novi dan i bjelinu. Nada se kako će ona razagnati paklene tmine. Uspoređuje njezine „oči sunčane“ s *Danicom*. Povezuje ih u zajedničkom nastojanju da rasvijetle „sve ilirske strane“ koje su do tada obitavale u „mrklom mraku“.

Pogled sa sjeverne obale Dunava, iz Pešte, pjesniku snažnije približuje duši njegov lički zavičaj. Iz udaljenosti stranoga svijeta još jasnije uočava značajnije zajedništva domovine i težnje za narodnim buđenjem. Već u tom ranom pjesmotvoru spominje povijesno „pravo“ domovine kao podlogu za njezinu političku slobodu:

„Da, što Bog nam dade, uzdržimo,
Naše pravo da kod nas ostane,
Da se bratja bratski zagèrlimo,
Da nam bèržje bëli dan osvane.“ (Starčević 1995: 56)

Formativne godine mladoga pjesnika na studiju u Zagrebu i Pešti bile su tako u znaku romantičnoga pokreta i buđenja narodnosti. U Mađarskoj je već dozreli pjesnik i doktor filozofije taj pokret zajedno s ostalim polaznicima Kraljevskoga sveučilišta iz raznih pokrajina Monarhije promatrao iz prvih redova uzavrele povijesne pozornice. Formativno je preuzimao ideje slobode i buđenja narodnosti koje su ga vodile u političkom djelovanju cijeloga života.

1.2. Žitničanin o „kruni Ilirije“

Nakon predstavljanja kao Ličanin zavičajni toponim upotrijebio je i u sljedećem broju *Zore Dalmatinske*. U njemu je otisnuta njegova elegija „Podèrtini

Solina“. Radi se o ulomku iz veće pjesme koja nikada nije objavljena u cijelosti. Uz anagram A. V. Rastevčić dodao je i zavičajni toponim Žitničanin.

Riječ je o izrazito romantičnoj pjesmi. Pjesnik sanjari o povijesnoj veličini grada kojega proglašuje „krunom Ilirije“. Horvat (1990) tvrdi da je to „naj-dotjeranija Starčevićeva pjesma“, koja u nekim stihovima ima bayronovske ugođaje, a u nekima utjecaje najljepše narodne lirike. Kao „Byronov ‘Child Harold’ sred ruševina rimskoga Koloseja snatri Starčević nad podrtinama Solina.“ (Horvat 1990: 76). Ideali romantike nedostatke sadašnjosti nastoje namodjestiti pogledima u slavnu i lijepu prošlost. Tu je ljepota u djelima velikih predaka koje valja ponovno oživjeti.

1.3. Satira o ličkom zavičaju

Pisanje stihova nije ostala samo zabava u mladosti. Pjesničko umijeće koristio je cijeloga života. Kasnije manje piše romantične, a posve prestaje pisati ljubavne pjesme. Više je u stihovima izražavao satiru koju njeguje od ranih djela. Dobar poznavatelj Starčevićeva opusa i jezikoslovne povijesti Josip Bratulić (2017) obrazlaže tezu da je Ante Starčević u žanru satiričnih tekstova počeo pisati već u *Zori Dalmatinskoj*. Odnosi se to ponajviše na razdoblje studija u Pešti 1847. i 1848. Kako su tekstovi objavljivani nepotpisani, teško je pouzdano utvrditi autorstvo između njegova pera i strica Šime.

„Čini se da je prve satiričke tekstove Ante Starčević počeo pisati u ‘Zori dalmatinskoj’; ili je bar nastavio stričevim koracima, poimence pojedine *Poslanice ličke pastirice* odnosno *Poslanica ličke pastirice Stane Gledović* koje se u literaturi pripisuju Šimi Starčeviću, ali u nekima se osjeća i nazire duh, stil, načitanost i ironija Ante Starčevića.“ (Bratulić 2017: 369)

Bratulić je naveo još nekoliko naslova koji upućuju na veliku vjerojatnost da je Ante Starčević već u Pešti počeo izraženije razvijati satirični stil pisanja koji nije postojao u opusu njegova strica. Riječ je o satiričnoj crtici *Prigovaranje s babom* koju potpisuje s Ivan Cervarić.

Koliko god je ta hipoteza nepotvrđena, postoje i po mojim prosudbama očito razlozi koji joj govore u prilog. Ponajprije, mala je vjerojatnost da peštanski student prestaje pisati u razdoblju između 1846. i 1848. Premda se vjerojatno posvetio studiju, ipak je vjerojatnije da je u nekom obliku nastavio svoj spisateljski rad i tada. U Pešti zacijelo nastavlja svoje književno stvaralaštvo i ogleda se u novim žanrovima. Ironijski odmak, koji je tako karakterističan za njegov

način oslikavanja stvarnosti, otkrio je već tijekom studija. O tome svjedoče njegovi tekstovi od 1848. pa dalje kada nastupa kao formiran pisac koji je izvrsno svladao više književnih žanrova i izvrsno primjenjivao ironijske figure.

1.4. Odziv od Velebita

Vrhunac je Starčevićeva pjesništva u romantičnom zanosu i narodnom desetercu dosegnut u programskoj pjesmi posvećenoj ujedinjenju domovine i ličkom zavičaju. Iz Pešte se izoštrava pogled na cjelokupnost hrvatske domovine. Pogled preko Velebita skreće u Dalmaciju, kolijevku hrvatske državnosti. Sada Velebit više nije mjesto tmine nego sunčevim zrakama rasvijetljena gora s koje Ličanin navješćuje primorskom susjedu narodni preporod i političku slobodu. To je opisao u prvoj imenom potpisanoj pjesmi. Objavljena je 13. svibnja 1848. u časopisu *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* pod naslovom „Odziv od Velebita – od A. V. Starčevića, Ličana”.

Piše pod utjecajem uzavrelih ideja proljeća naroda, koje su se širile vrlo snažno na Kraljevskom sveučilištu u Pešti. Student iz Like nadahnut je očekivanjem oslobođenja svojega zavičaja iz potlačenosti i ujedinjenja zemlje pod vodstvom bana Josipa Jelačića. Ističe s ponosom kako su preci novoga Bana podrijetlom iz ličkoga grada Bužima:

„Bor zeleni, koga si vidio
Baš u Lici s on kraj Velebita,
Ono ti je naša kruna svietla,
I gospodar od zemlje Hårvatske,
Slavonie i sve Dalmacie: –
Ono ti je *Jelačić Josipe*,
Sada bane naše domovine.
Njegovi se diedi porodiše
U Budimu usried Velebita,
Dakle Lika kolievka im biše.“ (Starčević 1995: 62)

U narodnom duhu pjesnik opisuje kako dva pobratima, Ličanin Milovan i Dalmatinac Dragija, piju vino i raduju se ujedinjenju hrvatskih zemalja u „jednu Domovinu“. Ushićeno navješćujući političko jedinstvo povijesno razdijeljenih pokrajina nekadašnjega moćnoga kraljevstva, nabranjanje započinje

vlastitim zavičajem. Lika i Krbava u njegovim su predodžbama središte „Domovine“ koju opisuje sljedećim riječima:

„Od sada će Lika i Krbava
Dalmacia sva do Dubrovnika
A Harvatska bar do Une rieke
Slavonia do Bosne ponosne
I sva Kranjska do Ljubljane grada
I Štajerska do Gradca bieloga
Biti, pobro, jedna Domovina.“ (Starčević 1995: 60)

Riječ je o svojevrsnoj programskoj pjesmi koja je jedina bila tiskana u izdanju *Danice* od 13. svibnja 1848. Posvuda se osjećaju nova politička gibanja. Caru su u Beč upućena Narodna zahtijevanja. Za hrvatskoga bana izabran je Josip Jelačić. Bude se sve hrvatske zemlje. Zora je stigla i u zavičaj i cijelu domovinu. Ni Velebit više nije u mraku. Dalmatinac Dragija pripovijeda pobratimu Milovanu kako je upravo na Velebitu ugledao „bor zeleni pružen do oblaka“ koji je raširio grane preko Like i Krbave, ali i preko Dalmacije. Na tom je boru mirisno cvijeće različitih boja koje nadahnjuje cijelu domovinu. Na njemu se roje jata „sivih sokolova“ i viju „jedno gnijezdo“. Ličanin tumači Dalmatincu kroz smijeh i suze radosnice kako je riječ zapravo o uskrsnuću „Hrvatskoga kraljevstva“. Navješćuje nadolazak sreće za „lijepu domovinu“.

Ocrtavajući osebujan pjesnički stil, pisac prve cjelovite povijesti hrvatske književnosti Slavko Ježić (1993) naglašava kako se Starčević u svojim radovima iz toga razdoblja „povodi za dubrovačkim pjesnicima i narodnom poezijom“ te napominje kako su njegove pjesme pisane „lijepim narodnim stihovima“ i „lijepim narodnim jezikom“ (Ježić 1993: 231). S dobrim je razlozima Starčević imao potrebu upravo te programske tekstove izraziti u narodnom izričaju. Obiluje ushitom nad srećom koja se najavljuje „lijepoj domovini“ pred nadolaskom boljih vremena i svijetle budućnosti. Zaziva se sveti ostanak na tlu pradjedova i osamostaljenje od svih tuđinskih uprava, bilo turskih mađarskih ili njemačkih.

Izraz domovina spominje se u pjesmi na više mjesta. Pisan je katkad malim, a katkad od ushita i velikim slovom. Najčešće se pojavljuje u svezi s pozivom na ujedinjenje u „jednu Domovinu“ ili kao „jedna domovina, samo jedna za svu braću našu“ (Starčević 1995: 62-63). Zato se često navodi i kao „naša domo-

vina“. Posebno poslanje u tom ujedinjenju namijenjeno je Lici za koju pjesnik navješćuje ponovnu sreću kao u staro junačko doba kada se viteštvo poštivalo. Uz obranu kralja i domovine lički su junaci posebno bili na glasu zbog svoje vjernosti i postojanosti. Pjesnik za Ličane romantično koristi sljedeće stihove:

„Lika, da ju tako Bog pomogo,
Kako ju je do sad ostavio.
Pa u srietne stare one dane,
Kad junaci biše poštovani,
Poštovani i još nadareni
I od kralja i od domovine,
Za junačka svoja vojevanja,
Kad braniše svoju domovinu,
Svetu vieru i svoje ognjište,
To u ona bi vriemena zlatna
Kojih danas kod Ličanah neima,
Kod Ličanah ni kod ijednoga,
Kog ilirska rodila je majka,
I koi nije rod iznevjerio.“ (Starčević 1995: 62-63)

Romantik sanja o lijepoj prošlosti i zamišlja kakva bi trebala izgledati budućnost u ujedinjenoj domovini. Kao što su se nekad junaci poznavali kao braća i zajedno borili, tako poziva i sada na zajedničku obranu nesretne domovine koju je zadesila gorka sudbina. Dolazi sloboda prvo u Zagrebu i okolo njega, a onda se širi i prostire diljem domovine. Lički sinovi do sada su bili u nevolji, ali ih je osvijetlila sloboda i rukuju se s ostalom braćom u ujedinjenoj domovini. Ban je opjevan kao otac, a Domovina je majka.

2. Zavičaj u prozi

Lika je prisutna u temama koje Starčević kroz razne žanrove obrađuje od ranih sastavaka do kraja života. U duhu romantike svojega doba javlja se na osobit način putopisnom prozom. Za romantičare su, uz idealiziranu prirodu i običaje, bili znakoviti motivi jezika, narodnosti i, naravno, politike. Upravo je u tim elementima Starčevićovo djelo duboko romantično. Od pjesama, pisanih

u preporodnom zanosu, kao i u putopisima iz Like, prikazuje jednostavan način života, veliča prirodu, narodnu tradiciju, jezik i drevnu politiku.

Romantika ima određenu privlačnost koja potiče stvaratelje da se iznova vraćaju njezinim uzorima i zanosima. Nadilazi vrijeme. Ideali romantike ublažuju stvarnost i pomažu u nadilaženju raskola koje donosi napredak društva pri raslojavanju i raspadanju tradicionalnih oblika življenja. Nakon prosvjetiteljskoga uzdizanja povjerenja u um i spoznatljivost svih stvari u prirodi i društvu, romantizam nudi kompenzaciju za razaranje individualnosti i izazove gubitka zavičajnosti svijeta. Pruža oslonac u traganju za povijesnim identitetom u običajima, jeziku i predaji. Romantika je izgradila estetički most za pomirenje onoga što se u zbiljskom svijetu raskolilo, zbiljskih proturječja života, naravnoga stanja i civilizacije. Upravo iz te romantične idile ličkoga života, običaja i ćudoređa, javlja se mladi pisac iz Like svojim proznim prvijencima. Posvećuje svoje romantične opise ponajviše zavičaju. U njega projicira rousseauovske elemente izvornoga življenja u skladu s prirodom i jednostavnim običajima.

2.1. Nešto o pirnih običajih u Lici

Prvi Starčevićev objavljeni spis u prozi nosi naslov „Nešto o pirnih običajih u Lici“. Josip Horvat (1990) ubraja ga među najbolju i najizražajnu hrvatsku prozu preporodnoga razdoblja. Tiskan je 30. kolovoza 1845. u 35. broju *Danice horvatske, slavonske i dalmatinske*. Naglašavajući kako je članak pisan „perom narodnim“, Horvat u njemu prepoznaje duboku bliskost autora s rodnim krajem. Obrazlaže kako je u Zagrebu „intimno živio čvrsto povezan sa svojim zavičajem, disao njegovim duhom, mislio njegovim načinom“ (Horvat 1990: 71). Njegovao je stil, poštivanje i zanos za izvorni narodni život. Iz daljine se romantična ljepota zavičajnih običaja još uvećava. Mladi pisac s divljenjem oslikava ličke običaje i daje maha uzvišenim izričajima, zapažanjima i razmišljanjima o narodnoj gozbi. Pučke starine u romantičnom izričaju dobivaju idealizirani izraz.

Spis je sličan po naslovu i sadržaju članku Ivana Kukuljevića Sakcinskoga „Pirni običaji okolo Senja iz ustiuh naroda“. Oba su objavljena iste 1848. godine u istom časopisu. Kukuljevićev je ogled tiskan u broju 12, a Starčevićev u broju 35. Izrijeком se poziva na sastavak o senjskim običajima i tumači kako pod njegovim utjecajem i on hita opisati „domorodnom čitatelju“ svatovske

običaje u rodnom ličkom kraju. Ističući značenje toga članka, Josip Horvat uvrstio je Starčevića s razlogom u red prvih „prozaista hrvatskoga preporoda” (Horvat 1990: 72-73). Stavio je taj sastavak uz bok putopisima *Pogled u Bosnu* Matije Mažuranića i *Putositnice* Antuna Nemčića.

Sastavak sadrži mnoštvo pučkih izreka i poslovice. Tematika je u osnovi romantičarska: narodni običaji i naravno stanje društva. Odnosi se na Ličane kako katoličke tako i pravoslavne vjere. Običaji su isti. U Rousseauovu stilu uzdiže se idila i zanos za čarima pučkoga života. Uzor je univerzalne ljudskosti u slavnoj starini sačuvanoj u predaji narodnih pjesama i običaja. Taj je opsežni članak tiskan „lijepim narodnim jezikom” (Ježić 1993: 231). Prema uzoru na svojega strica Šimu, očito je mladi Ante već zarana počeo sustavno prikupljati i oplemenjivati narodno govorno blago. Pravi romantik poštuje i oponaša genij pučkoga stvaralaštva, narodni duh. Poput Johanna Gottfrieda Herdera, koji je u svojoj slavnoj zbirci *Narodnih pjesama* (Volkslieder) iz 1788. u Goetheovu prijevodu objavio pučku baladu „Asanagicu”, prepoznaje u pjesničkim tvorevinama puka njegov osobit značaj i utjecaj na razvoj jezika.

Spis u romantičnom duhu idealizira drevne narodne kreposti. Veliča jednostavne oblike življenja u zajednici s neiskvarenim običajima i dobrim ćudoređem. Opisuje u vedrim tonovima ličke narodne običaje. Povod je svadbeni čin na kojemu se sabiru svi žitelji sela. Pisca oduševljava prosta narodna solidarnost. Diješe međusobno troškove kako ne bi posve osiromašili oni koji se žene:

„To je još lépo, da se k svakomu svega sela stanovnici skupe: po redu od jednoga do drugoga gdje svi, pozvani i nepozvani, domaći i stranjski u ljubavi i veselju, koja se još samo kod Slavjanah gdjegdě nalaze, svoj trud potroše, bez da bi tko na koga samo ružno pogledao.” (Starčević 1995: 77-78)

Za mladića koji je otišao u grad pirovi iz njegova zavičaja idilični su primjeri skupnih gozbi kakve je Aristotel još opisivao da su najljepše jer u njima sudjeluje mnoštvo. Uz to je dodao i slavensku gostoljubivost. Na kraju priznaje da je nakana ispraviti neistine o Ličanima. Pjesnik ih vidi u ljepšem svjetlu. Uz to želi poukom popravljati što je uočio štetno u svojem zavičaju. Mladi pripravnik teologije sprema se na ćudoredno i prosvjetiteljsko poslanje.

2.2. Iz Like

Pod akronimom A. S. objavio je mladi doktor filozofije u nedjelju, 22. listopada 1848. u *Slavenskom Jugu* prilog pod naslovom „Iz Like“. U njemu tumači zemljopisni položaj, zamršenu povijest i životnu mudrost svojega kraja. Piše o teškom stanju u „granici vojničkoj“. Pri tom se uglavnom ograničuje na ličko područje od Kapele i Modruša do Velebita.

Započinje tvrdnjom da se u domaćem tisku više razglaba o stanju u najudaljenijim dijelovima svijeta nego o „veleznamenitoj strani naše domovine“ (Starčević 1848: 135). Uočio je tu zagonetku koja ga muči još od vremena dok je u Hrvatskom saboru pratio političke rasprave. Pita se zašto je tako malo graničara među saborskim zastupnicima, a zašto i njihova gospoda časnici, „ili ništa ne govore, ili za narod, koga zastupaše, zlo i naopako rade“ (Starčević 1848: 135). Na takvu oštru kritiku uredništvo, vjerojatno Dragutin Kušlan, imalo je potrebu pridodati u podrubnoj bilješci da se to „ne može upravo o svima kazati“. Ali je priznalo da ih je bilo malo i kao „najrevnijega“ među njima istaknulo „g. J. Pukšeca“ (Starčević 1848: 135).

No, pisac je nastavio prigovorima o manjkavoj zastupljenosti graničara u „narodnoj skupštini“. Prenoseći žalopojke iz zavičaja zaključuje kako su u svakom slučaju zastupnici malo načinili za „poboljšanje života graničarah koji su u nje toliko povierenje stavili“ (Starčević 1848: 135). I na tom je mjestu interveniralo uredništvo primjedbom kako bi bilo zahvalno da je putopisac iz Like naveo primjerom „što je za graničara herdjavo radjeno“. Kako je to propušteno, ostalo je na snazi rašireno mnijenje da je za granicu politički učinjeno sve što se u tom trenutku moglo učiniti.

Opisi stanja iz Like u prvi plan stavljaju potrebu poznavanja narodnoga jezika, narodne čudi i običaja. To je pretpostavka za dobro političko zastupanje. Pisac spominje kako je vidio puno nepravdi dok je sam živio u granici. No, kako je devet godina izbivao iz rodnoga kraja, osvrćući se na godine školovanja u Zagrebu i Pešti od 1839. do 1848., očekivao je da će se stanje slobode popraviti kako je to vidio drugdje u Europi. Posvuda se od Francuske do Ugarske razmahala borba za slobodu i prava narodnosti. Čak spominje kako je i u Osmanskom Carstvu „turskoj raji zraka slobode dopala“ (Starčević 1848: 135). Zahtijeva za ljude iz svojega rodnoga kraja slobodu koja je drugdje podijeljena barem u opsegu kojem se smije „prostiti pravica“ i davanje pritužaba poradi načinjenih krivica. To je pravac u kojemu je usmjerio

vlastito političko djelovanje.

Pohvalio je novinare prvoga demokratskoga lista u Hrvatskoj koji svetom drže samu istinu. Najavljuje da će im se češće pojavljivati na stranicama ako ustraju u tome i ne prestraše se od toga da bi mogli pasti u nemilost ljudi koje oslikavaju u svjetlu kakvo im pripada. Na tome mu je uredništvo zahvalilo i zamolilo da će rado objavljivati priloge iz njegova „vještoga pera“. Posebice mu je preporučilo svoj prilog *Prijatelj puka*. A na primjedbu o strahu od nemilosti moćnika istaknulo je temeljnu zadaću demokratskoga novinarstva u širenju istine i zajamčilo objavu svakoga istinitoga i pravedna ukora za kojega spisatelj može zajamčiti.

2.3. Prizor iz života

Putopisni zapis „Prizor iz života“ objavljen je 1853. u *Nevenu*. Donosi slikovite opise i promišljanja o zavičaju i romantičnoj idili prošlosti. Ako se pođe od opće odrednice da su romantične predodžbe nadomjestak za nešto uzvišeno i vrijedno što se smatra izgubljenim, onda su zacijelo u središtu istinski romantični motivi. Osjeća se žal za izgubljenom slavom i životom minulih vremena. Za pisca prošlost može biti ljepša i slavnija od loše sadašnjosti. Protivi se onima koji društvo i zbilju mjere samo prema trenutačnom stanju. Nije primjeren uvid čovjeka, „koji žive samo u sadašnjosti, koji je navikao svojima, današnjega hérđavoga vrēmena slabim očima vėrovati“ (Starčević 1995: 100). Bolje vidi onaj koji može raspoznati u pravom svjetlu dosege sadašnjosti u odnosu na ono što je bilo i što će biti.

Ogled je sjetnim osjećajima prožeta slavopojka u čast rodne Like. Prikaz započinje od planinskoga masiva Kapele i njezina povijesnoga središta Modruša. Pisac je zadivljen ljepotom mjesta i ispunjen uzvišenim čuvstvima pod kojima priznaje kako bi u takvu duhovnu stanju opijenosti mogao ostati do svršetka života. Dokle pogled promatrača seže vide se planinski obronci Kapele. Gorska ljepota očarava usamljena putopisca, koji se, očito nakon boravaka u gradskoj vrevi, zaželio zavičajne prirode.

U romantičnom zanosu privlači ga, posebice na brežuljcima s istočne strane Velike Kapele, ostatak razvaljenih zidina. Ruševine bude uspomene na slavnu prošlost. Riječ je o razvalinama slavnoga mjesta Modruš. Za taj znameniti utvrđeni grad koji je bio sjedište knezova Frankopana od 12. do 16. stoljeća Starčević rabi ženski rod imena i od milja ga naziva „naša Modruša“.

Posebice mu pozornost privlače ostatci stare tvrđave koja se uzdizala ponad utvrđenoga sjedišta nekadašnje prostrane Modruške županije i bivšega biskupskoga sjedišta.

Ugođaj je sličan onome koji se susreće u pjesmi „Podèrtini Solina“. Za opis slavnoga grada iz opjevane prošlosti koristi lijepo i rijetke izraze, koji se danas rjeđe mogu pronaći u rječnicima. Jedan je od njih oznaka za mjesto gdje se vrane skupljaju: „Ta podèrtina, taj vraniak, koji neuke plaši, a uke opominje na nekadašnju veličinu, našega naroda – to je naša Modruša.“ (Starčević 1995: 100). Ime i pogled na to mjesto budi podijeljene uspomene u istinskom domoljubu, u „pravome Hèrvatu“.

S jedne strane, ispunjava ga ponos na velika čine iz junačke prošlosti, koja opisuje patetičnim slikama. U razvalinama vidi zidove koji su uzdignuti iz „kostiju otaca“, „starih Hrvata“, koji su ih na tisuće puta nalijevali svojom krvlju. Ne propušta spomenuti ni „majke naše“ koje su zbog svojega junaštva bile proglašavane „novimi Amazonkami“. No, s druge strane, s uspomenama pomiješana i tuga zbog propasti Modruše i stotina drugih hrvatskih gradova. Obrazlaže zašto je skratio povijesno razglabanje i sveo ga na sažet izraz: „nègda uzor veličine, a danas ogledalo nevolje“ (Starčević 1995: 101). Umjesto da zdvaja nad nesretnom propasti, pisac se okreće opisu sadašnjega stanja i traži izlaz iz nevolje s kojima je suočeno njegovo doba.

U putopisu se pojavljuje motiv koji se provlači kroz Starčevićev opus kao nit vodilja do kraja života. Promišljajući o uzrocima propasti, uočava značajnije domoljublja za blagostanje i napredak društva. Primjećuje kako se njegovi suvremenici nedovoljno zauzimaju za svoje i ne ljube dovoljno vlastitu domovinu. Kao uzor im suprotstavlja, između ostalih, stare Gale koji su neizmjerljivo ljubili „svoju makar i siromašnu domovinu“. Borili su se za svoju domovinu jer im je ona donosila slobodu u odnosu na rimsko sužanjstvo: „oni su znali što ih čeka ako dođu pod Rimljane, pa su volili poginuti nego li im se predati, i pasti u sužanjstvo, koje su Rimljani deržali za pedepsu puno težju nego li je smèrt.“ (Starčević 1995: 102)

Pisac zdvaja nad time što se u njegovo doba takvo domoljublje i junaštvo gubi. Najviše ga pogađa što nestaje osjećaj za slobodu kao najuzvišenija vrijednost u zajednici. Stoga je u svojim djelima i politici upravo iz tih načela izveo svoje glavno poslanje. Borba protiv iskrivljavanja istine i obezvrjeđivanja slobode stožerne su ideje vodilje koje prema uzoru na klasične pisce povezuje s domoljubljem. Ljubav prema slobodi ljubav je prema domovini. Odatle i

kritika onih koji se povode samo za stranim kao naprednijim i poželjnijim od vlastitih vrijednosti.

Ogled nadalje razmatra o tome kako su običaji nekada bili jednostavniji i kreposti puka postojanije. U primjere kvarenja ćudoređa pisac pridodaje i novotariju parničenja na sudu. Na vijest da su se potukli žitelji Brinja i Krmpota te da bi kočijaša mogli pozvati za svjedoka na sudu, pripovjedač se ironično iščuđava. Sumnja u vjerodostojnost te priče, koju mu podastire njegov vozač, obrazlažući da bi na nju mogao pasti samo netko tko ne poznaje neiskvarenu ćud njegovih ličkih zemljaka:

„Nije moguće da će doći do tužbe – ovaj narod još nije tako pokvaren, da bi za svaku malu stvar suda trebovao, – što ih koji na takovome piru dobije, to nosi, bez da kome kaže – odgovorim malo sumnjajuć o toj stvari mome drugu, koi ne biaeš graničar, te zato nije poznavao ćud njihovu.” (Starčević 1995: 103)

Očito se tu poslužio rousseauovskim motivom o izvornoj dobroti i neiskvarenosti ljudske naravi. Slično je, poput autora *Rasprave o nejednakosti*, izvore deformacije pravednosti u građanskom društvu otkrivao u paradoksima razvoja civilizacije. Što se više razvijaju sofisticirane mreže pravosuđa, to su i zloporabe sudstva izglednije. Takvo zlo Starčević primjećuje i u vlastitom za- vičaju. Napredak ne donosi uvijek očekivano oslobađanje nego otvara i nove izazove. Moderni poroci stižu s kulturom i u pišćev kraj. Nestaje starinske pravednosti i reda.

Razmatranju o pravednosti, dobru odgoju i učinku kazne za život u zajednici posvećena je romantizirana zgodica o „ciganskom kapetanu“ koju donosi u završnom dijelu putopisa. Stari poglavar tumači drevnu mudrost na kojoj se zasniva dobar život u njegovoj zajednici. Iznosi pouku na koji način poglavari trebaju postupati kako se njihovi podložnici ne bi iskvarili. Ključno je među članovima zajednice njegovati osjećaj solidarnosti i pripadnosti zajednici. Pouka poglavara, sažeta u iskazu: „ako li se prestanemo mi među se ljubiti, morati ćemo propasti“ (Starčević 1995: 110), postala je smjerokaz Starčevićeve javne djelatnosti. Zajednica koja ne razvija domoljublje i poštovanje prema vlastitim vrijednostima osuđena je na propast. Zato, i u politici kao i u satiri usmjerava oštricu prema zatirateljima slobode i onima koji zanemaruju dobro vlastite zajednice.

3. Lika u pučkom igrokazu

Jedini sačuvani od nekoliko napisanih dramskih tekstova Starčević je posvetio svojem ličkom zavičaju. Tekst je tiskom posthumno objavio Ljubomir Maštrović u prigodi obilježavanja stote obljetnice Starčevićeva rođenja 1923. Objavljen je pod naslovom *Selski prorok*, premda se rukopis vjerojatno izvorno nazivao samo *Prorok*. Tako se navodi u prikazu u časopisu *Neven*, a Maštrović objašnjava kako je riječ o skraćenom nazivu.

Pučki igrokaz u tri čina opisuje događaje koji su se zbili u Lici 1822. Prema navodu u izvornom rukopisu napisan je od 3. do 16. svibnja 1852. Sačuvani je primjerak vjerojatno prošao kroz ruke ocjenjivača na natječaju Matice Ilirske. Za prijedlog pristiglih drama za nagrade bio je zadužen urednik Josip Praus (1829. – 1874.), koji je u prikazu za *Neven* obrazložio kako je drama bila najbolja od svih pristiglih na natječaj.

„Između tri igrokaza, što su se za nagradu natjecala, najbolji je onaj, kojemu je naslov ‘Prorok’. U njemu se naravi shodno i vjerno, jezikom čistim i vrlo ispravnim, slika domaći život prostoga naroda u gornjoj Krajini.“ (Maštrović 1923: 19)

Mladi književnik odlučio se, prema uzoru na svojega omiljenog pisca Rousseaua, opisati zbivanja u svojem rodnom kraju. Radnja se odvijala 1838., u doba kada je petnaestogodišnji Ante boravio u službi kod strica Šime u Karlobagu i dolazio u Smiljan na pouke župniku Josi Vlatkoviću. Osjetio je potrebu izraziti svoje poruke kroz prizore iz narodnoga života svojega kraja. Izrazio je sukob generacija prouzročen novim pojavama u društvu. Nije sve novo ujedno i dobro i pravedno, a ni sve staro ne treba nekritično odbacivati.

Starinske vrijednosti utjelovljuje brižna i stroga lička gospodarica zadruga Danica Šteđić. Ona pokazuje izrazitu naivnost prema ljudima. Nju su opsjevali i prepredeni seoski vrač, ‘prorok’, Luka Svevidić i susjed desetnik Grujo Opačić, koji želi zaprositi njezinu kćer Milicu. U dramskom se raspletu pokazuje da je riječ o razbojničkom ortaštvu. Drama ima sretan svršetak. Urota je razotkrivena, a obitelj spašena. Krivce je sustigla pravedna kazna, a zaljubljeni Milica i Stojan dobili su majčinski blagoslov za bračnu vezu i želje za sreću svojem „porodu do u deveto koleno“ (Starčević 1923: 96). U pravednom raspletu izmirile su se i konzervativna generacija starih i napredne ideje mladih.

Ključni su motivi drame domoljubni i odgojni. Ljubav prema zavičaju i domovini očituje se na mnoštvu primjera veličanja narodnih običaja, narodne nošnje i osobito starinskoga hrvatskoga poštenja. Uz nemalu ironiju i kritiku praznovjerja i lakomislenosti lički su prizori oslikani s neskrivenom simpatijom. Danica se često poziva na običaje koje su njegovali 'stari Hervati'. Pisac ne prikriva da su ti običaji bili primitivni i zastarjeli. No, svojim je autoritetom uspijevala održavati red u vlastitom domaćinstvu. Čak je i sluga Stojan, koji ima mnoštvo prigovora protiv njezine uprave, priznao da se u toj ličkoj kući po starim običajima dobro živi, pozivajući se i sam na 'stare Hervate'.

„Ovako su rekli stari Hervati, pa ja ih se u svemu, a osobito u ovome deržim. Mi neotesani Ličani, na koje se od svih stranah više, bolje živemo, nego li svi mudraci, i filozofi, i financieri, i diplomati, i svi drugi, koje naši desetnici u novinam spominju. Oni si glavu razbijaju, kako čujem za saznati, ko što misli, a mi za to nimalo nemarimo, nego samo gledamo ko što radi.“ (Starčević 1923: 39)

Mudrost je Ličana sažeta u klasičnom iskazu da ljude ne treba prosuđivati po njihovim riječima nego po djelima. Ironijom se tako 'neotesani Ličani' preokreću u najmudrije glave koju zbiljnost bolje prosuđuju od lakoumnih ljubitelja novotarija.

4. Lika u filozofskim ogledima

U nizu filozofskih ogleda koje je u časopisu *Neven* objavljivao 1852. pod nazivom *Pobratimu D. M. u B.* opisao je svoje putovanje iz Like preko Kapele, Karlovca i Jastrebarskoga u Zagreb. Poslužio se formom pisma u kojoj je slobodnije mogao iznositi svoja promišljanja o stanju u zavičaju i domovini. Oštru kritiku pojava u društvu iznio je uz izraženu ironiju. Slika stanje napaćene i osiromašene domovine.

U trećoj poslanici opisuje mučnu vožnju iz zavičajne Like do Karlovca u 'otvorenim kolima'. Bila su otvorena jer se nisu mogla pokriti. Konji koji su pisca vozili poput Parmenidova mudraca prema svjetlu spoznaje bili su slijepi, 'čoravi' i hromi. Uz to ga je do Kapele pratila kiša, a s druge strane Kapele progonio ga je dažd. U svakom je slučaju prokisnuo do kože. Sve su ga nevo-

lje na putu pratile. Stanje u zavičaju očito nije bilo bajno. No, od Karlovca se stanje promijenilo kada je vožnja nastavljena u zatvorenim kolima. Nije mogao više iz njih ni razlikovati kakvo je vrijeme vani. Stalnim preokretanjem sličnoga značenja istih riječi izrazio je kritiku pomodnih pojava u tadašnjem književnom stvaralaštvu i običaje nekih hrvatskih pisaca koji „jednu istu reč na svakome mjestu drugačije pišu, i vele, da to zlamenuje pisati visoko, t. j. po moju nerazumljivo.“ (Starčević 1995: 87). Nasuprot takvu pomodarstvu, ostao je dosljedan klasičnom stilu sažetoga i konciznoga izražavanja biti stvari u razumljivim kategorijama.

U Karlovcu je opisao pomodnu novotariju naobražene mladeži koja je prakticirala umjetnost govorenja bez jezika i pisma – pantomimu ili mimiku. To ga je potaknulo na zaključak da se danas govoru sve manje vjeruje i da jezik sve više služi kako bi se prikivali pravi osjećaji i misli. Uočio je i kako se u tom uz male iznimke vodećem hrvatskom gradu, koji je pun duha, života i novca, te se diči postojanom narodnošću, u gostionici ne govori hrvatski. Nisu njegovu narudžbu razumjeli ni konobarica ni konobar. Slično se ponovilo i u drugoj krčmi u kojoj među mnoštvom novina na stranim jezicima nije mogao pronaći nijednoga lista na hrvatskom. Jedini s kojim se u krčmi mogao dobro sporazumjeti na hrvatskom bio je bradat čovjek kojega je nazvao izrazom stekliš. To je zaštitna figura kiničkoga filozofa Diogena kojega je kasnije koristio u svojim satirama, a tim su nazivom potom označavani i njegovi idejni i politički sljedbenici.

5. Lika za saborskom govornicom

O stanju u ličkom zavičaju raspravljao je Starčević u mnoštvu saborskih govora. Posebice se izdvaja na tu temu njegov *Govor u općoj raspravi o zakonu o zadrugama*, izrečen u Hrvatskom saboru 20. studenoga 1888. U njemu je opisao dobre i loše strane življenja u zadrugama koje su tada već propadale pred nadolaskom drugih oblika privređivanja. Poziva se na vlastito iskustvo života u zadruzi u Lici od „prije kojih 55 godina“ (Starčević 1995a: 351). Odnosi se to na razdoblje njegova života do kraja 15. godine, prije nego što je otišao na školovanje u Karlobag i kasnije u Zagreb.

Koliko ga je život u zadruzi potaknuo na promišljanje o smislu tog oblika zajednice, svjedoči tvrdnja da ni o jednom društvenom pitanju nije razmišljao koliko o zadruzi. S ponosom ističe kako je u zadruzi rođen i odgojen u najra-

nijoj mladosti. Prednosti su zadružna života što se taj oblik zajednice lako održava i brzo napreduje pa može donijeti blagodat svojim članovima. U njoj se za svakoga nađe prikladno utočište, pa zato nema siromaštva i bijede iz kojih se rađaju krvavi prevrati diljem Europe njegova doba.

Napominje i da se u zadruzi otvaraju mnoštvo pogubnih procesa kada se počne kvariti. Postaje najveće prokletstvo i donosi propast i nesreću svojim članovima. Pogubna je kada se u nju unese nesloga iz koje se razvijaju sporenja, mržnja i zanemarivanje skupna dobra. Sve su to zla koja razmatra kada govori o dobru ustroju političke zajednice.

Rastrgan je između idiličnih slika života u ličkom zavičaju i potreba moderne zajednice. Pri tom pogled nije ostao okrenut samo na prošlost nego traži dobre uzore za prikladno življenje u budućnosti. Osobito je tu vidljivo njegovo duboko razumijevanje socijalnih sukoba obespravljenih slojeva u modernom društvu. Nastupa kao odvjetnik ljudskih prava siromašnih kako u vlastitom zavičaju tako i u cijeloj domovini.

6. Zaključak

Za Starčevićovo razumijevanje odnosa prema Lici zaključno bih načinio usporedbu između zadruge i domovine. Kao što je zadruha bila društveno pitanje o kojemu je najviše razmišljao, tako su i domovina i zavičaj teme o kojima je najviše pisao u svojim djelima. S time je zacijelo povezana i fasciniranost ličkim zavičajem. Lika ima za njega neku čarobnu moć koja ga privlači u svim razdobljima života. Prvotno je stvaralaštvo u većini posvetio zavičaju. Imao je potrebu u autorskim potpisima predstavljati se izriječkom kao Ličanin i govoriti kao odvjetnik ličkoga kraja.

S razlogom je stoga Stjepan Radić u lipnju 1922. svoj slavni govor na Starčevićevu grobu u Šestinama započeo upravo oslovljavanjem njegova zavičaja: „Veliki, nepopustljivi sine malene kršne Like“ (Radić 1971: 399). S time je povezao njegova postavljanje temelja „stranci narodnoga samoodređenja“ (Radić 1971: 401). Ona je iz uskoga kruga proširila domoljubne ideje koje su prouzročile da svi Hrvati postanu „pristaše čovječanske politike mira i reda“ (Radić 1971: 548). Utemeljitelja mirotvorne seljačke i republikanske stranke osobito je zadivilo što je taj lički gorostas „umirući zaželio da počiva na seljačkom groblju i da bude sahranjen u opancima“ (Radić 1971: 550). Hodočastio je stoga

na njegov grob i odavao počast onomu koji je veličao svoj zavičaj i na najvišu razinu uzdigao vrijednost slobodne domovine.

Zadužio je svojim djelima kako rodnu Liku tako i cijelu hrvatsku domovinu koju je sanjao sjedinjenu i samostalnu. Matoš je ustvrdio da je on domovinu zaslužio više nego ona njega. Njegova je veličina u tome što je desetljećima nastojao pojmiti značenje svojega zavičaja i osvijestiti svoje suvremenike u poimanju vrijednosti slobode. Svjedočio je vlastitim primjerom ono što je njegov buntovni suvremenik Friedrich Nietzsche, koji je na sličan način pisao u aforizmima u prevrednovanju svih vrednota, sažeo u stihovima svoje najglasovitije pjesme *Usamljen* (Vereinsamt), napisane 1884. godine: „Jao onomu koji nema zavičaja.“ (Usp. Anz 2015). Gubitak zavičaja donosi egzistencijalnu usamljenost modernoga čovjeka. U velikom gradu čovjek može biti okružen mnoštvom, a da se ipak osjeća usamljeno ako je izgubio zavičaj.

Starčević je svojim djelom potvrdio kako se za vlastiti zavičaj i domovinu treba zauzimati i boriti. Branio je prava ljudi iz svojega kraja i zauzimao se za njihovo dostojanstvo i slobodu. Prosvjetiteljski je upućivao na loše pojave u društvu i poukom nastojao pomoći u osvještavanju značenja zajednice, slobode, jezika, ljudskih prava i političke samosvijesti. Primjerom je svjedočio koliko je bitno ono što je Nietzsche poručivao na kraju prve kitice: „Blago onomu koji još – ima zavičaj!“ (Anz. 2015) Zato su ga s dobrim razlozima brojni naraštaji, već od njegovih suvremenika, prepoznali i uzveličali, s jedne strane, kao zaštitnika i odvjetnika rodne Like, a s druge strane, kao „Oca Domovine“.

LITERATURA

- ANZ, Thomas. 2015. „Wehe dem, der keine Heimat hat“. *Literaturkritik.de*. Schwerpunkt II: Heimat. Verlag C. H. Beck. München. Dostupno na: <https://literaturkritik.de/id/21324>. Pristupljeno 11. 7. 2024.
- BARIŠIĆ, Pavo. 1996. *Filozofija prava Ante Starčevića*. Hrvatsko filozofsko društvo. Zagreb.
- BARIŠIĆ, Pavo. 2022. *Ante Starčević. Ideali slobode i prava*. Školska knjiga. Zagreb.

- BRATULIĆ, Josip. 2017. „Predgovor”. *Ante Starčević – Izbor iz djela*. 1999. Rijec. Vinkovci / Cerna. *Ante Starčević. Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija u povodu 120. godišnjice smrti*. Ur. Pavešković, Antun. Prir. Matković, Stjepan; Petrač, Božidar. Društvo hrvatskih književnika, Zagreb. 367 – 374.
- DRECHSLER, Branko. 1912. „Dr. Ante Starčević. Književna studija iz doba apsolutizma Bachova“. *Hrvatsko kolo*. VII. Matica Hrvatska. Zagreb. 355 – 408.
- GROSS, Mirjana. 2000. *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret*. Golden Marketing. Zagreb.
- HORVAT, Josip. 1990. *Ante Starčević. Kulturno-povijesna slika*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
- JEŽIĆ, Slavko. 1993. *Hrvatska književnost od početka do danas. 1100. – 1941*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb.
- MAŠTROVIĆ, Ljubomir. 1923. „Književni rad Dra. Ante Starčevića“. Starčević, Ante. 1923. *Selski prorok. Predstava u tri čina iz hrvatskog života*. Prigodom 100-godišnjice rođenja Ante Starčevića priopćio i uvodom popratio prof. Ljubomir Maštrović. Vlastita naklada. Tisak Tipografije d. d. Zagreb. 5 – 21.
- MATOŠ, Antun Gustav. 1911. „Dr. Ante Starčević“. *Hrvatska sloboda* IV, 42, 1 – 2.
- RADIĆ, Stjepan. 1971. *Politički spisi*. Prir. Kulundžić, Zvonimir. Znanje. Zagreb.
- STARČEVIĆ, Ante. 1848. „Iz Like“. *Slavenski Jug*, br. 34, nedjelja, 22. listopada 1848., 135.
- STARČEVIĆ, Ante. 1923. *Selski prorok. Predstava u tri čina iz hrvatskog života*. Prigodom 100-godišnjice rođenja Ante Starčevića priopćio i uvodom popratio prof. Ljubomir Maštrović. Vlastita naklada. Tisak Tipografije d. d. Zagreb.
- STARČEVIĆ, Ante. 1943. *Izabrani spisi*. Ur. Blaž Jurišić. Hrvatski izdavački bibliografski zavod. Zagreb.
- STARČEVIĆ, Ante. 1995. *Književna djela*. Prir. Jelčić, Dubravko. Matica Hrvatska. Zagreb.
- STARČEVIĆ, Ante. 1995a. *Govori. Djela I*. Prir. Barišić, Pavo. Predgovor Tuđman, Franjo. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- ŠARIĆ, Milan. 1903. *Mladost dr. Ante Starčevića. Politička studija*. Osijek.
- ŠEGVIĆ, Kerubin. 1911. *Dr. Ante Starčević, njegov život i njegova djela*. Tiskara Hrvatske stranke prava. Zagreb.

LIKA IN THE OEUVRE OF ANTE STARČEVIĆ

Abstract

The views of Ante Starčević (1823-1896) about his native region and the homeland exalt the simplicity of the people's life and glorify the famous historical heritage. They were politically shaped under republican influence and imbued with the ideological heritage of the French Revolution. They are derived from the central idea of a community of free citizens bound by common ideals. In striving for state independence, he endeavoured to realise the freedom of the people and equality before the law. This article outlines Starčević's understanding of homeland and native country by presenting his views on Lika in certain works. It sheds light on the causes of the famous member of parliament's loyalty to his homeland and his deep attachment to his roots. He considered Lika as a connecting link between northern and southern Croatia. In Lika, the fatherland Croatia was the 'thinnest' for centuries. Across it, the border of Bosnia and Herzegovina is closest to Slovenia. But it also proved to be the strongest in the defence of independence. Therefore, he must have inherited from his native region a distinctive mission of connecting the entire homeland. The presentation begins with an image of Lika in his first poetic attempts. Prose articles and travelogues follow. From the first writings about wedding customs in Lika up to his final days, the homeland is present in the topics he deals with. He dedicates songs, travelogues, debates and famous dramas about folk life to Lika. From a series of statements and considerations in his works, the article presents Starčević's mosaic about his native Lika and the Croatian fatherland. With his work, he was an example of a person standing up for his native land and homeland. He testified to the importance of what Friedrich Nietzsche said at the end of the first stanza of his most famous poem, The Lonely: "Blessed is he who still has a homeland!" That is why, with good reasons, many generations, starting with his contemporaries, recognised and glorified him, on the one hand, as the protector and advocate of his native Lika, and on the other hand, as the "Father of the Homeland".

KEYWORDS: *Ante Starčević, homeland, Lika, native region*